

Zgodbe o meji¹

V krajevnem leksikonu Slovenije je o severnoštajerskem naselju, ki smo ga poimenovali Blatno,² zapisano: »Po mirovni pogodbi leta 1919 (prav 1920) sta dve tretjini vasi ostali pod Avstrijo, kljub temu, da so bližnje domačije še slovenske.« S to izjavo, v kateri je stilistično zaznamovana beseda domačije, je poročevalec nakazal nepravilnost tega dejanja. Enigmatičnost izjave, saj razlogi za nastanek take meje niso razloženi, kliče po odkrivanju tistih sledi o dogajanju, v katerem bo tudi nastanek meje razumljivejši. Katere so bile referenčne točke, ki so omogočile takšno spremembo? Katere institucije so imele za osnovo ali za učinek težnje po germanizaciji ali po ohranitvi slovenskega jezika? Drugače: Kaj se je zgodilo v 2. pol. 19. stoletja in v prvih dvajsetih letih 20. stol., kar je vplivalo na odločitev v letu 1920? Kateri koraki so imeli za posledico rez v sredo naselja?

Drugi del tega prispevka so analize dogajanja po nastanku meje, po prvi in po drugi svetovni vojni in med NOB: Kateri elementi so omogočali nastajanje novega šiva med našim in tujim? Koliko je bila možna samostojna izbira? Kakšne konflikte je povzročil po lastni volji izbrani rez v razmeroma kompaktno tkivo, ki je imelo pogloblitve središčne funkcije?

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta Življenje ob meji, ki je bil realiziran skupaj s sodelavci inštituta za etnologijo v Gradcu (Avstrija). Prvi prispevek Johannesa Moserja in Ernsta Töscherja *Imajo nas že za Jugoslovane* je bil objavljen v zborniku *Traditiones* 18, 1989, 89–106.

² Ime naselja in imena prebivalcev so spremenjena. Ko opisujem avstrijski del Blatnega, uporabljam ime Blatten, (za Goritzen) pa Gorice.

1. BLATNO DO LETA 1919

1.1 Demografska podoba:

Prve sledi o dogajanju pred prvo svetovno vojno so ljudska štetja, ki so jih od 1880 dalje izvajali redno na 10 let, z vmesnimi opustitvami (npr. 1920). V preglednici je podan pregled štetij do 1910 za Drage, ki so bile občinsko, šolsko in župnijsko središče, in za Blatno³ do 1930.

Ljudska štetja do leta 1930⁴

Naselja	Leto	nemško	slovensko
Blatno	1880	43	234
	1890	48	250
	1900	86	194
	1910	89	129
	<i>Po nastanku meje</i>		
	1930	180	5 ⁵
Drage	1880	31	273
	1890	48	250
	1900	7	278
	1910	21	241

Prva značilnost podatkov za obe naselji je, da upada število prebivalcev v tridesetih letih (od 1880 do 1910) v Blatnem za približno 10 %, v Dragah za 14 %. Vsekakor pa daje preglednica nenavadno podobo. V dvajsetih letih (1880—1900) se podvoji število tistih, ki se izjavljajo za nemški občevalni jezik. Ta presenetljivi obrat spodbuja vprašanja: Kako je bilo štetje izvedeno? Kdo in od kod je bil popisovalec? (gl. Klemenčič 1978, 132). Proti tej spremembi govori dejstvo, da je bilo zelo malo imigracij (prim. Klemenčič 1978, 129), sklepanja zakonov z domnevno nemško govorečimi partnerji so bila redka.

Za takšno spreminjanje jezikovne podobe naselij je najbolj zgovoren primer večje vasi Gorice, ki ležijo 10 km severno od Blatnega.⁶ Na začetku 19. stoletja je bila tu živahna glažuta. Še v petdesetih letih so v Kozlerjevem opisu (1854, 1855) pojmovane kot izrazito slovensko naselje. A vendar je pri vizitaciji škof Anton Martin Slomšek podvomil o usodi slovenskega jezika v naselju, ko je menda dejal: »V stotih letih tu ne bo nobenega Slovenca več«. Podatki o štetju namreč kažejo, da se je od 886 prebivalcev leta 1880 k slovenskemu jeziku prištevalo okrog 184, leta 1900 od 786 le 12 in leta 1910 od 708 le 38 prebivalcev. In to kljub temu, da je bil v tem naselju stalno nastavljen duhovnik slovenskega rodu, ki je znal oba jezika. »Kljub

³ Naselji Drage in Blatno sta tvorili občino Drage.

⁴ Navedeni so proporcionalni podatki.

⁵ Podatki veljajo le za avstrijski del Blatnega, 5 slovensko govorečih statistika uvršča med tujce.

⁶ Podoben upad opisuje Bogo Grafenauer v spremni besedi h knjigi Petra Moharja, *Med nebom in peklom*, 1986, 485—486. V vasi, ki jo omenja Grafenauer, se je leta 1880 za slovenski občevalni jezik izjavilo 100 % prebivalstva, 30 let kasneje pa 62 %.

temu, da so starejši ljudje še slovensko govorili in da je bila pridiga pri žegnanju še slovenska«. V spominu informatorjev (letniki 1905 do 1911) so ljudje iz Goric po lastnem spoznanju Nemci, ki znajo tudi slovensko.

Določitev območja, kjer so Blačani iskali zakonskega partnerja: Po podatkih knjige med leti 1860 in 1920 je območje, v katerem so Blačani iskali zakonskega partnerja, obsegalo v več kot polovici primerov lastno občino Drage (v samem Blatnem 33, v Dragah 14 primerov); v ostalih (28 primerov) pa okvir sodnega okraja. Robovi tega sodnega okraja so bili proti severu nemški ali pretežno nemški (npr. Gorice). Iz teh področij je prišlo manj kot 10 % zakonskih partnerjev, od katerih so mnogi po podatkih informatorjev govorili slovensko. Podatki poročne knjige omogočajo domnevo, da je bil zakon socialne endogamije (gl. Sieder 197, 14) eden glavnih kriterijev pri sklepanju zakona: pri podatkih o rojstnem kraju zakonca je mogoče razbrati razmeroma stalno korelacijo med domačimi imeni (ali hišnimi številkami) pri enem ali drugem partnerju.

1.2 Institucije moči

Šola: V šolski kroniki, ki je do leta 1920 pisana deloma nemško deloma slovensko, so posebej zanimivi tisti (le izjemoma opisani) konflikti zaradi učnega jezika, ki kažejo takratni šolski upravni sistem kot institucijo, s katero se je dalo lažje uresničevati ponemčevanje.

Drage so bile župnijsko in šolsko središče. Do leta 1874 je bil šolski učitelj ali duhovnik ali učitelj-organist, torej je bila šola v rokah duhovščine. Pouk je bil nereden, pogosto prekinjan, mesto poučevanja pa je bila pretežno mežnarija. Ker so bili župniki Slovenci in so bili sami župljani Slovenci, je bil pouk v nedeljski šoli gotovo slovenski.

Po vseh poročilih do konca prve svetovne vojne (učiteljski časnik Popotnik, šolska in farna kronika) je jasno, da je bila šola utrakvistična: v enem oddelku (prvem in drugem razredu) slovenska, kasneje v drugem (od tretjega razreda naprej) zgolj nemška (jezik verouka pa je ostal slovenski).

Kratka zgodovina šole: Med leti 1836 in 1861 so učili duhovniki v župnišču poleg verouka tudi branje in pisanje. Zaradi prepira med večjimi posestniki je bila načrtovana gradnja šole (med leti 1863 in 1866) ustavljena. Privatna šola je tako potekala od leta 1866 dalje v mežnariji. Za učitelja in organista je bil nastavljen J. R. iz Goric. Po nekaj prekinitvah je bila v Dragah leta 1874 ustanovljena in leta 1876 odprta javna enorazredna šola z dvema oddelkoma.

Za pouk in učitelja so najemali dve sobi (učni in bivalni prostor) pri različnih posestnikih. Šola sta nadzorovala okrajni in krajevni šolski svet, slednji je imel 8 članov (večjih posestnikov). Novo šolsko poslopje so postavili leta 1883. Kronike (cerkvene in šolske) poudarjajo pomen šole in dejstvo, da so jo zgradili kmetje sami, brez pomoči nemško usmerjenega »Schulvereina«. Poročevalec (iz leta 1945) je dopisal še lastno domnevo: »Vedeli so, da če bi bila nemška last, potem bi si svojili tudi zemljo, kakor se je skazalo leta 1919, ko so hoteli mejo do cerkve na Dragah.«

Prvi kronist je pisal kroniko po nemško, drugi, F. Š., pa slovensko. Slednji, očitno zaveden Slovenec, je poročal o konfliktu med krajevnim in okrajnim šolskim svetom: »4. 6. 1894 je gospod F. V., okrajni šolski inšpektor, ... naznanil, da se mora pouk tako nadaljevati, da bodo učenci dobro nemški znali. Spodbujal je učence k rednemu šolskemu obisku.«

Največji meceni šole so bili: »Družba sv. Cirila in Metoda«, ki je prispevala za vodovodno napeljavo 200 goldinarjev, »Matica Slovenska« in

»Družba sv. Mohorja«, ki sta z darilom 55 knjig osnovali šolsko knjižnico. Ta slovenska orientacija učitelja F. Š. je motila predstave nemško usmerjenega okrajnega šolskega sveta v dolini Drave in F. Š. je bil 1. 10. 1895 očitno kazensko premeščen.

Pomembni so bili zaključki sej krajevnega šolskega sveta o sklepu cesarsko kraljevega deželnega šolskega sveta o učnem jeziku. Člani sveta so se odločili (v prevodu):

»Po daljšem razgovoru se je večina 6 članov soglasno strinjala s predlogom občinskega odbora in sicer z ozirom na tukajšnji uradni sklep z dne 22. 4. 1894. leta sklenila sprejeti odredbe g. F. Š., ki zadevajo učni jezik v Dragah, ... z ozirom na 10-letne izkušnje z nemškim učnim jezikom, ki je dalo žalostne rezultate in z ozirom na okoliščine, da je taka nova ureditev 1. državno ...⁷ 2. pedagoško edino pravilna in 3. pametna. Večina 6 proti 0 je sklenila in danes zahteva: visoki c. k. deželni šolski svet ... naj sklep z dne 19. 3. 1894 št. 1477 umakne. V prihodnosti naj bo osnovni pouk v Dragah v materinem jeziku, t. j. naj bo učni jezik skozi vsa šolska leta; drugi deželni jezik, t. j. nemški, pa naj se poučuje od tretjega razreda naprej samo kot predmet.«

Konflikti med šolskim vodjo, krajevnim šolskim svetom na eni in očitno nemško usmerjenim okrajnim šolskim svetom, ki je imel središče v dravski dolini, na drugi strani kažejo, kako ozek je bil prostor za delo učitelja. Soglasnost članov krajevnega šolskega sveta priča tudi o učiteljevi avtoriteti; 6 do 8 let kasneje je namreč od enega izmed članov sveta prišla zamisel o nemških pridigah v cerkvi.

Konflikti v okviru c. kr. šole odkrivajo tudi vladajočo strukturo šolske ureditve, pri kateri so bili jeziki »kulturnih narodov« (nemškega, italijanskega ali madžarskega) na večjezičnem področju (Trst, Gorica, Koroško ipd.) dominantni (gl. tudi Benvenuti 1987, 41).⁸ Kjer je bila nemška manjšina⁹ (ne avtohtona, ampak po izražanju pripadnosti nemštvu kot npr. v Blatnem ali Dragah), je bila šola utrakvistična. Vsaka, tudi soglasna iniciativa (opisani primer iz leta 1894) je bila zavrnjena in sankcionirana s kazensko premetitvijo učitelja.¹⁰

Učitelj, ki je več kot 20 let učil na Dragah in imel po nekaterih navedbah (posebej nasprotno, nemške strani) pomembno vlogo pri določanju meje leta 1920, in ki (po lastni izjavi) ni bil kazensko premeščen zgolj zato, ker je šolski inšpektor odlok o premestitvi odlagal, poroča po prvi svetovni vojni: »Dosti je bilo dela, ker šola je bila poprej utrakvistična. Vbijal sem nemščino, a otroci niso imeli veselja, ker se pouk ni vršil v materinščini. Uspehi so bili slabi. Napraviti so hoteli popolnoma nemško šolo. Hud je bil boj, a zmagala je pravica in trdnost voditelja, ker se ni udal. Obljubljali so mu denarno podporo 'Südmarka' in 'Schulverein', a voditelj je neomajno ostal na svojem (prvem, op. J. F.) stališču.«

⁷ Nečitljivo.

⁸ Italijani so imeli v primerjavi s Slovenci zmeraj temeljni privilegij, priznan že v letu 1867, da so bili skupaj z Nemci in Madžari nasproti drugim narodom »brez zgodovine« priznani kot kulturni narodi. (Benvenuti 1987, 41).

⁹ Zdi se, da je bilo za utrakvistično šolo potrebno manj kot 10 % nemškega prebivalstva.

¹⁰ Tako je v okviru takih sankcioniranj in vrednostnih orientacij težko govoriti o mirnem prilagajanju slovenskega življa višji nemški kulturi. Nekaj podobnega je veljalo tudi na Tržaškem, kjer je treba vedeti, »da so si Italijani na tem področju pridobili neko zgodovinsko prednost, ki nikakor ni naravni rezultat večvrednosti njihove kulture in civilizacije, pač pa posledica dejstva, da je predstavljal italijanski element v teh krajih vodilni sloj in je v mestu, tako v Trstu kot v Gorici, razpolagal z oblastjo.« (Benvenuti 1987, 24).

Kronisti so stalno poročali o majhnem šolskem obisku: informatorja (letnik 1905 in 1907) sta po vsem sodeč hodila v šolo le v prvem in drugem razredu in še to neredno, saj navajata, da sta obiskovala le pouk v slovenskem jeziku, to pomeni v slovenskem oddelku (1. in 2. razred). Večina otrok tistih, ki naj bi se odločili za Avstrijo, je hodila tudi k nemškemu pouku.¹¹ Eden od razlogov za majhen obisk šole naj bi bila oddaljenost od šole, drugi pa velika revščina prebivalstva in delo otrok doma. (prim. Larcher 1988 b, 34–36)

Po prvi svetovni vojni je bil v Dragah pouk v slovenskem jeziku. Potekal je v smeri vzpostavljanja ritualov in temeljnih pojmov države SHS. Namesto nemškega so (le kot predmet) poučevali srbohrvaški jezik. Kontakta med šolama v avstrijskem Blatnem in Dragah ni bilo.

Da je največ ljudi v Blatnem doma tudi po novi meji govorilo pretežno slovensko, pojasnjuje tudi težave, ki so jih imeli nemški učitelji pri poučevanju in razumevanju snovi v šoli.

Cerkev: V času škofa Antona Martina Slomška in posebej po vzpostavitvi škofije v Mariboru so prišli v obmejno področje razmeroma zavedni slovenski duhovniki. Tako je bil v Goricah, ki so se imele za nemško naselje že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, duhovnik, ki je znal oba jezika, do konca c. kr. monarhije. Marsikateri je pisal kroniko v slovenščini.¹² V Dragah so v župnijski kroniki prvi slovenski zapisi od leta 1880 dalje. Duhovniki so bili edina institucija, ki je imela za potrebno, ohraniti slovenski jezik in ki je to tudi mogla do neke mere uresničevati.

Dvojezičnost je bila upoštevana le tam, npr. v romarski cerkvi (danes je porušena), kjer so se romarji in obiskovalci obeh jezikov srečali ob letnih cerkvenih praznikih. Tako je veljalo pravilo, da je en duhovnik imel slovensko mašo in pridigo (navadno iz Drag), drugi (navadno iz Goric) pa nemško. Ta idealna podoba praznika s kohezivnimi intencijami, ki so prekrivale antagonizme na jezikovni in socialni ravni, je bila načeta na začetku 20. stoletja. Kronist je pod naslovom Prošnja za nemške pridige! zapisal: »Do sedaj je vladal med Slovenci in našimi 'Quasi Nemci' najlepši mir; bil je mir med župljani, mir v šoli, mir v cerkvi. Pa hudi duh ne miruje. Njemu sta mir in red najbolj zoperna. Izbral si...«

Na mestu, kjer bi pričakovali ime pisca pisma, je iz kronike iztrganih okrog 10 strani. Možne razlage bi bile: manjkajoče strani (tako zgoraj omenjene kot tudi tiste v šolski kroniki prav tako iz tega časa) iz časa reza v »idilo« so ne le sledi možnega storilca, ampak tudi časa, v katerem se je zgodila preusmeritev: opisani in neodkriti dogodki so pripravljali prelom med nemškim in slovenskim, omogočali so dva različna pogleda, ki sta se pokazala tudi pri določanju meje.

Moč posestne strukture: Za takratno življenje na vasi je bilo značilno: »Relativno velik del prebivalstva je živel še v tridesetih letih (v posameznih primerih še delj) v skoraj fevdalni odvisnosti od veleposestnikov in velikih kmetov«. (Larcher 1988 b, 54). Do leta 1919 je bilo v naselju okrog 40 gospodinjstev, od katerih je 5 do 6 velikih kmetov oblikovalo hierarhijo moči in življenje v naselju. Najbolj odločilen kriterij, na podlagi katerega so lahko tvorili koalicijo moči, je bila posestna struktura (prim. Mutschler 1985, 42). Poleg svojega so imeli še eno ali dve posestvi. Najeto posestvo (najemnike so imenovali »štandsmani« je bilo ali plačano ali pretežno odsluženo

¹¹ Pri dveh informatorjih, ki sta doživela ta čas, ni bilo mogoče ugotoviti, koliko gre pri pripisovanju nemške usmerjenosti tistim, ki so ostali na avstrijski strani, za vnašanje današnjega razumevanja obmejne problematike v pripoved.

¹² Tako z začudenjem ugotavlja seminaristka, ki je analizirala kronike v Goricah.

z dninami. Pri dveh velikih kmetih v Blatnem je bila nekaj let, v sedemdesetih letih 19. stoletja, tudi javna šola. Dva, trije od njih so imeli gostilne.

Vasi, občino, šolo in cerkev so upravljali ljudje z največjim prestižem, to je predvsem največji posestnik. Velikost posesti in rodbina (prim. Ilien 1977, 75) so bile tiste vrednostne orientacije, ki so poleg drugih (Ilien 1977, 115) odločale o prestižu v vaškem svetu. Tako je bilo funkcije župana, krajevnega šolskega oglednika, člana krajevnega šolskega sveta deležno 6 do 8 ljudi (velja za obe naselji, Blatno in Drage). Delitev na velike in na male kmete ter »štandsmane« je zaznamovala človeka že pri rojstvu in mu (po navedbi informatorjev) določila celo prostor na pokopališču na podlagi binarne razdelitve: spredaj (javno) bogati, zadaj, za cerkvijo (skrito) revni; Blatno na levi, Drage na desni strani. Kdor ni bil določen za naslednika,¹³ so mu bile javne funkcije nedostopne. Z dedovanjem se je tako prenesla na otroka ne le sama posest, ampak tudi socialna vloga in vpliv v vasi. Od tistih bratov in sestra, ki niso bili deležni družbene promocije kot glavni nasledniki, so se prav tako kot iz družin štandsmanov, malih kmetov, rekrutirali delavci, predvsem pa emigranti.

Poleg teh posestnikov je bila pomembna tudi veleposestniška lesna firma, ki je sicer ponujala delo mnogim (30 do 50 delavcem), ni pa mogoče razbrati njenega vpliva na delovanje samega naselja.

Značilnosti gospodarstva v Blatnem in Dragah je opisal učitelj v kroniki leta 1945: »Revščina je vsepovsod, ponekod zelo velika, razen v omejenih primerih (velikih kmetov, op. J. F.). Ljudstvo je še navajeno gospodarstva vsepovsod tako kot je gospodaril ded in stari ded. Težko in z muko si preskrbijo kakšno novost, ki bi jim poenostavila delo, rajše se okoristijo z vinom, ki daje moč, tako pravijo.«

Kmečkemu prebivalstvu (tako tudi večini Blačanov) je šlo »bolj za golo preživetje. Norme, pravila, običajski predpisi niso bili niti razviti niti tako ponotranjeni (internalizirani) kot pri meščanstvu« (Larcher 1988 b, 26). Da je bilo prebivalstvo le rahlo vezano na cerkvene norme spolnega življenja, pa je mogoče razbrati iz župnijske kronike.

Ob tem je treba omeniti še določeno avtarkijo: »Način produkcije v okviru zaprtega hišnega gospodarstva, kjer gre za znatno lastno porabo, izolira producenta.« (gl. Reiterer 1986, 77–78). Ljudstvo dela tako kot njihovi starši in stari starši.

Antagonizmi, ki so bili stalno navzoči znotraj velike koalicije moči, ki je v bistvenih potezah oblikovala vaško življenje, so pripomogli k temu, da so mejo postavili tam, kjer je.

2. MEJA

Zgodbe o nastanku: Zgodbe o nastanku meje so odvisne od izhodišča, s katerega piše poročevalec, odvisne so od stopnje njegove transformacije, njegovega procesa spreminjanja (Rosenthal 1987, 28–32). V večini primerov privzamejo poročevalci paranoično stališče, ko opazujejo lastno le kot pozitivno, tuje le kot negativno.¹⁴

¹³ Tu je deloval zakon socialne endogamije (gl. Sieder 1987, 14–15).

¹⁴ To opazovanje sledi predvsem modelu paranoičnega in depresivnega dojevanja sveta Melanie Klein, ki pravi, da je brezuspešno logično prepričevanje paranoičnega, da so njegove blodnje neresnične (Fonda 1987, 97). Gre za princip, »ki ne učinkuje le pri večini, ampak oblikuje ravnanje tudi pri manjšini, ki nezavedno želi biti pod pritiskom, ki vedno nanovo dokazuje svojo (polno/več) vrednost z občutkom lastne manjvrednosti« (Fonda 1987, 97).

Določitev meje: »1. septembra 1920 bila je razmejitvena komisija sestavljena iz Angleža, 1 Francoza, 1 Japonca, 2 Italijana, 2 Nemca ter 2 Jugoslovana v Dragah, da na licu mesta prouči mejne zadeve. Komisijo je pred šolskim poslopjem sprejel v imenu občine Drage župan g. P. G. ter je razložil zahteve občanov. Komisija je sicer dobrovoljno poslušala izvajanja županova, a se je kasneje po svojem protizakonito določila meje tako, da je dala tako priložnost, da...¹⁵ zavedne slovanske Blačane. Sicer je s tem odpadel k Avstriji mnogoznani hujskač in nasprotnik vsega kar je slovenskega M. K. Hotel je imeti v Dragah popolnoma nemško šolo, kar se ni posrečilo, a sedaj jo pa vendar lahko ima v Blatnem, odpade samo le 8 otrok.«

Kdo je imel pravico odločanja in volitev?¹⁶ V ospredju so bili veliki kmetje in veleposestnik z lestno firmo. Najemniki »štandsmani« po navedbah informatorjev niso imeli nobene pravice odločanja. Tako je nastala meja med dvema velikima kmetoma, ki sta hotela povezavo z dravsko dolino, ohranitev občine kot celote, in med »hujskačem« (tako v šolski kroniki) M. K., kmetom z gostilno, ki je agitiral za Avstrijo. Po njegovi zamisli naj bi meja potekala pri cerkvi v Dragah.¹⁷

Pri poročilih in pri pripovedovanju je razvidna razpoka, ki je nastala v koaliciji velikih kmetov.

Pri oblikovanju sheme razmerij med prebivalci naselja Blatno in Blatten se pokažejo naslednje značilnosti: z *mi* so povezane pozitivne konotacije, z *oni* negativne. Tako so z jugoslovanske strani *mi* Blačani Slovenci, pripadnost SHS-državi je skoraj nepomembna, *oni*, to je Avstrijci, pa prebivalci naselja Blatten. V obratni smeri so za prebivalce vasi Blatten *oni* jugosi. Še bolj zanimivo je pripisovanje pozitivnih ali negativnih lastnosti ključnim osebam (županu, učitelju, M. K.-ju). V spominu prebivalcev Blatnega, Blatten in Drag imajo vlogo »grešnega kozla« (gl. Leithäuser 1979, 49), ko gre za nasprotni tabor, ali vlogo rešitelja, ko gre za lastnega.

Na eni strani gre za rez med vasema Blatno in Blatten, ki ga je povzročila ali poglobila meja; na drugi pa gre za pogled, ki ga imajo prebivalci sami o sebi in drugi o njih. Tako so (in še danes) Blačanu v vasi Blatten dali vedeti, da je tujec, jugos. Da je status Avstrijca pomenil določeno višjo statusno pozicijo, pričajo tudi imigracije v vas Blatten z jugoslovanske strani.

Po podatkih informatorjev lahko rekonstruiramo najpomembnejše elemente za odločitev o meji:

- gospodarski položaj, ki je zahteval povezavo z dravsko dolino in
- ohranitev občine kot celote.

Oba vidika sta bila posebej pomembna za kmete, ki so veliko trgovali z lesom. Slovenska stran je želela komisijo prepričati predvsem s temi argumenti. Tudi zastopniki lesne firme so bili pri prvih pogovorih za vključitev območja v okviru SHS-države.

Narodnostni vidik je bil pomemben:

— *na slovenski strani* za učitelja, župana in duhovnika, katerega konkretna vloga pri določanju meje ni povsem razpoznavna;

— *na nemški strani* za M. K. in še nekatere kmete (skupaj 4 do 6, toliko nihajo navedbe informatorjev); dejavna je bila nemška organizacija, šolsko združenje Südmark.

¹⁵ Nečitljivo.

¹⁶ Po poročilu je bilo na kasnejši razmejitveni točki glasovanje v razmerju 58 za Avstrijo proti 2 za SHS, pri čemer ni opisana struktura glasujočih (domnevam, da so bili prisotni tudi »štandsmani«); v Dragah pa so bili za SHS državo.

¹⁷ Informator navaja, da je bil M. K. za mejo do cerkve. Volitve so bile za kmete. »A čejo bit pod Avstrijo. Te pa so vsi pa H. pa G. rekli, da pod Jugoslavijo, da bojo les prodali.«

Najbolj vneti zagovorniki so organizirali močno propagando, pri kateri so imeli določeno vlogo prehrabeni artikli, kot so sladkor, moka, kava.

Na strani zagovornikov *avstrijske opcije* so bili najpomembnejši elementi te propagande naslednji:

— fantje bodo služili vojsko v Makedoniji, na Balkanu;

— vojaška dejavnost enot SHS države na južnem Koroškem, pri kateri naj bi bilo mnogo nasilja (prim. Larcher 1988 b, 16).

S temi gesli (zanimivo semantično analizo besedišča in ilustracij pro-avstrijske propagande na Koroškem v predplebiscitnem času so Erik Prunč in sodelavci predstavili na Koroških kulturnih dnevih leta 1978), pri kateri pa ni bila v ospredju opozicija Nemeč—Slovenec, temveč Nemeč (Avstrijec)—Jugoslovan,¹⁸ so oblikovali podobo izbire med svojim-prijaznim in tujim-sovražnim, kulturo ali nekulturo, med Avstrijo in Balkanom. V okviru propagandnih agitacij so bili požigi, uničevanja knjig, kronik, listin na eni in drugi strani med vojno in po njej instrumenti za pozitivno ali negativno označevanje.

Propaganda na slovenski strani se je usmerjala v gospodarsko povezavo z dravsko dolino in manj na narodnostne elemente.

3. MED VOJNAMA

Pri pripovedovanju zgodb o času med obema vojnama se informatorji najbolj razživijo pri opisovanju tihotapstva, ki je zaživelo takoj po prvi vojni zaradi cenovnih razlik gospodarskih artiklov med obema državama. Na veliko so čez mejo, na avstrijsko stran, vozili živino, dobiček pa zapijali v gostilni na eni ali drugi strani. Ob tem je bilo najbolj živahno sodelovanje med obema obmejnima velikima kmetoma, ki sta odločilno vplivala na oblikovanje meje in na rez med njima.¹⁹ Ni znano, koliko je bilo skupno pripe-ljane živine, po navedbah informatorjev so posamezniki²⁰ prepeljali tudi po več kot 100 govedi. V tistih časih, ko so tudi v samih avstrijskih poročil-kih omenjali za Blatno geografsko bolj ustrezno naravo zaledje dravske do-line, je bilo gospodarjenje z lesom bistveno oteženo z mejo (pridobivanje raznih dovoljenj za transport lesa skozi Jugoslavijo nazaj v Avstrijo). Kro-nisti poročajo o tem, kako so hodili z avstrijskega Blatnega kupovat osnovne potrebščine v Drage; z jugoslovanske strani pa so v Avstriji kupovali le vžigalnike, saharin ipd. Vendar so na vprašanje o tem, kje se je živelo bolje, odgovori povsem različni, na avstrijski strani naj bi imeli več denarja, na jugoslovanski pa več živil.

Z narodnostnega vidika je v avstrijskem Blatnem bil najpomembnejši dejavnik nemška šola. Najprej so poučevali otroke pri velikem kmetu, okrog

¹⁸ Z vezavo pojmov SHS države, Jugoslovan na dejavnost srbske vojske je bil dosežen odločen premik v smeri negativne karakterizacije optantov za SHS državo. Da je srbska vojska povezana z negativnimi konotacijami in da v kolektivnem spominu domačinov, ki so optirali za SHS državo, še danes pomeni nekaj slabega, kažejo zgodbe o opustošenju cerkve, romarskega središča Gorice, Blatnega, Drag in še dveh sosednjih župnij, ki naj bi jo po navedbah informator-jev Srbi rabili kot hlev za svoje konje, kipe svetnikov pa zmetali iz cerkve. Po prvi vojni pa je ljudi najbolj motilo, da so bili graničarji izključno Srbi. Po drugi vojni se je temu premiku v avstrijskem prostoru pridružila še vezava pojma Jugoslovana na komunistični sistem.

¹⁹ Od informatorjev, vnukov enega od velikih kmetov na jugoslovanski strani, je mogoče slišati, da je šlo tudi po prvi svetovni vojni za medsebojne prepire med kmetoma, pretepe in požige na jugoslovanski strani. Mogoča je tudi domneva, da je kmet na avstrijski strani M. K., najbolj vneti agitator za Avstrijo, želel z novo mejo priti do županske funkcije.

²⁰ Npr. brat informatorke naj bi prepeljal kar 200 govedi.

leta 1930 pa so zgradili s pomočjo nemškega šolskega združenja Südmark šolo za blačanske otroke.²¹ Pri proslavi ob odprtju šole so sodelovali tudi godci z jugoslovanske strani,²² kar lahko kaže na razmeroma močno povezanost obeh delov vasi. S tem bi sovpadalo tudi pogosto obiskovanje cerkve in nedeljske maše s strani avstrijskih Blačanov. Kronist piše, da so kljub meji mnogi »kakor včasih« hodili k maši in obredom na jugoslovansko stran. Na to prav tako kažejo izjave informatorjev z avstrijske strani,²³ ki so sicer šli k prvemu obhajilu in birmi v Gorice, k nedeljski maši pa (zaradi majhne kontrole verjetno zelo neredno) v Drage.

Z nemškonacionalnega vidika najbolj zgovorno opisuje obrobna naselja Blatno, Gorice idr. zvezek nemške Südmarke v južnoštajerskih regijah. »To je... majhna, mikavna dežela... Zaprta z južnoslovansko mejo in visokimi, neprehodnimi gorami Štajerske... (1922) Tu domujejo kmetje, ki so hoteli biti Nemci in so svojo voljo znali uresničiti kljub tujemu nasilju, tako da so prišli pod Avstrijo. Trdo pa zveni beseda, ko govore o zapuščeni sedanjosti; skozi besede se vrinja občutek razočaranja, da še nimajo ceste.« (1924) Namen tega združenja je, kakor na koncu predgovora piše v zvezčiču, obvarovati in zaščititi te ljudi in mejo pred tujim ljudstvom. Predgovor je le zgovorna ilustracija ideoloških okvirov, znotraj katerih so v nemškem šolskem združenju Südmark pri naslovniku skušali oblikovati tesnobno, paranoično občutje ob stiku z drugačnim, s tujim, slovenskim in slovanskim. S prvim lapsusom »so hoteli biti Nemci« (deutsch sein wollten) odkriva tudi prvotno jezikovno podobo teh krajev in narodnostno pripadnost prebivalcev, z drugimi »občutek razočaranja, da še nimajo ceste« pa ugotovitev, ki je bila v avstrijskih poročilih zapisana leta 1925 in po kateri bi bila geografsko neprimerno bolj ustrezna povezava Blatnega z dravsko dolino.

Sodelovanje med obema stranema po prvi svetovni vojni je bilo prekinjeno na tistih ravneh, ki so pomenile simbolično pripadnost Avstriji ali Jugoslaviji, ohranjeno pa je bilo na gospodarskem področju in pri nekdanjih skupnih cerkvenih praznikih, npr. ob romarski cerkvi, kjer sta bili tako pred vojno dve maši in dve točilnici, ena za slovensko, druga za nemško govoreče.

4. ČAS OSVOBODILNEGA BOJA

Narodnoosvobodilni boj je v Blatnem in Dragah trajal le od oktobra, novembra 1944 do poletja 1945. Vojno so ljudje občutili predvsem kot prehajanje nemških brambovcev, SS, vlasovskih in gestapovskih enot na eni in slovenskih in avstrijskih partizanskih enot na drugi strani po svojem ozemlju. Na tem področju so se v tem kratkem obdobju partizanske enote zadrževale največ časa na avstrijski strani Blatnega. Organizator krajevnih organizacij osvobodilne fronte pravi, da ni bilo na avstrijski strani nikakršnih izdajstev niti problemov z oddajo hrane za partizane, takratni »župan

²¹ Poimenovali so jo po tirolskem učitelju, zaslužnem za nemško nacionalno vzgojo. V okviru takih simbolnih poimenovanj institucij po nacionalno pomembnih možeh je bilo tudi poimenovanje oltarja po sv. Cirilu in Metodu v romarski cerkvi okrog leta 1900.

²² V nemškem poročilu to sodelovanje ni bilo omenjeno niti z besedo, iz župnijske kronike v Dragah pa je očitno, da je župnik vse, ki so sodelovali pri odprtju šole, pošteno grajal.

²³ Zahvaljujem se graškim kolegom, ki so mi omogočili vpogled v magnetogramе pogovorov in prispevke seminaristov.

je lepo slovensko govoril«, drugi niso znali.²⁴ V spominu na obeh straneh sta živa dogodka iz tega časa: pobjo družine in partizanov, ki so tam prenočevali (skupno 15), s strani nemške vojske, in ustrelitev dekleta, ki je šlo v Gorice in so jo partizani imeli za izdajalko.

5. PO LETU 1945

Po drugi svetovni vojni je bila do srede petdesetih let meja tako zaprta, da so ob pogrebu gospodarja velike kmetije pripeljali krsto do obmejnega prehoda, kjer so se sin in ostali sorodniki z avstrijske strani lahko poslovili od njega.

Raziskovalec na terenu: Eden glavnih problemov je razumeti in akceptirati voljo asimilantov in radikalnih asimilantov (po tipologiji Boeckmanna 1988, 103–104) po asimilaciji, predvsem pa odkriti mehanizme, s pomočjo katerih je ta cilj dosežen. Kako so lahko asimilacijski procesi za raziskovalca nerazumljivi ali nelogični, najbolje ilustrira naslednji primer človeka — očitno radikalnega asimilanta, ki svojemu sorodniku zatrjuje: »Pravzaprav je moja materinščina nemščina«. Kako raziskovalec odreagira na tako izjavo? »Dih mi zastane ob tem, ko je hkrati zatrjeval, da ni znal niti besede nemški, dokler ni vstopil v prvi razred nemške osnovne šole v avstrijski Radgoni, kjer je s starši živel; starši so pač z njim govorili samo slovensko, saj nemško sami niso znali. Kako je možno tako se sprenevedati in ne hoteti več znati niti besede slovenski, in sicer v obraz svojemu stricu? Tu mi odpove vsa psihologija. Tu nekaj ni v redu s psiho nemčurja. Taka nelogičnost ob akademski izobrazbi, tako laganje samemu sebi; taka krčevita drža proti lastni, zavestno doživeti preteklosti; tak nasilni skok z enega brega (Mure) narodnosti na drugega?« (Trstenjak 1987, 113). Podobne težave z razumevanjem interakcijskih oblik, vedenjskih vzorcev, pričakovanj²⁵ in horizonta asimilantov bi lahko iz življenja in smrti svojih sorodnikov v Italiji opisal tudi podpisani. Skupno jim je: ogibanje kritičnim stranem svojega življenja, predvsem slovenskemu obdobju otroštva, ki je navadno vezano na življenje v nižjih plasteh, ogibanje besedi Slovenec in slovenski jezik. Socialni vzpon iz nižjih plasti v srednje je bil po nezavednem prepričanju mogoč le z uporabo italijanskega jezika. Slovenščina je bila potisnjena na rob, danes služi le za sporazumevanje s tistimi sorodniki, ki ne znajo italijansko (tisti, ki se je nekoliko nauče, so včasih simbolno obdarovani) in za kupce z jugoslovanske strani.

Praznik kot element oblikovanja identitete: Vsako leto, prvo nedeljo v juliju, je patrocinijski »lepa nedelja«, vaški, cerkveni praznik danes podružnične cerkve Drage. Fantje postavljajo lep, s cvetjem okrašen mlaj, pihalna godba na poseben način spremlja cekveno obredje, mašo in procesijo. Vsako leto prihajajo ljudje iz avstrijskega Blatnega, štirje, pet, tudi več. Od ljudi na tej strani se razlikujejo, saj se drugače oblačijo: zeleno ali sivo nošo,²⁶

²⁴ Takratni partizani so dojemali avstrijsko Blatno kot avstrijsko ozemlje, zato je bila za organizatorje OF lepa slovenska govorica nekoliko nepričakovan pojav. Podatek, da razen nekaterih ni znal nihče slovensko, lahko kaže: a) na to, da se je informator srečal le s predstavniki vaškega življenja, saj za organizacijo osvobodilne fronte v Avstriji niso imeli navodil; b) na uspešno mimikrijo prebivalcev avstrijskega Blatnega, ki so tako tudi nasproti neznanim pripadnikom svojega jezika prikrili svoj pravi izvor.

²⁵ Čim bolj je govorec asimilirani, tem večja je verjetnost, da bo poskušal ustreči sugeriranemu pričakovanjem. Utemeljeno je moč domnevati, da internalizirani sistem pričakovanj in pričakovanih pričakovanj učinkuje bolj asimilirajoče kot pa pritisk socialne resničnosti... (Larcher 1988 c, 229).

²⁶ »Da bi ne izgledali abnormalni, se obnašajo hipernormalno.« (Moser 1983, 30). Kar velja v citiranem primeru za jezik, velja tu predvsem za nošo.

obvezni dirndl, družijo se pretežno med seboj in ostajajo na robu dogajanja. Pivo, lepe in poceni nabožne slike in pihalno godbo (tej dajejo denar le ljudje z avstrijske strani) plačujejo s šilingi in duhovnik jih pozdravlja z »Grüsgott«. Z ljudmi tu govore slovensko, med seboj kakor kdo, če je prisoten kdo nemškogovorečih, nemško. Snov pogovorov so preproste stvari, razmerja, smrt, življenje, glasba. Provokativno vprašanje, ali je še kaj Slovencev v avstrijskem Blatnem, je eden njih obšel in poudaril lastno nedolžnost in nevtralnost v času druge svetovne vojne: »Mi nismo bli za nobenga.«

»Blattener« o Blačanih: Kaj mislijo prebivalci iz Avstrije o sosedih iz realnosocialistične države? Vrednotenja so dvojna: Eno so razmerja s sorodniki, znanci in prijatelji (posebej intenzivno sodelovanje med lovci z obeh strani meje), drugo pa srečanja s predstavniki institucij z jugoslovanske strani. Razmerja s prvimi so ambivalentna (podrobneje gl. Moser 1989, 103—104). Ambivalenca je v nerefektiranem prepletanju podobe soseda kot tujca in sovražnika. Z izjavami za kolege iz graškega inštituta so se želeli distancirati od »nezaželene« skupine tujcev in pokazati svojo prilagojenost — konformnost pravi skupini (Osterman/Nicklas 1982, po Eggerjevi 1988, 113). Pri srečanju s predstavniki slovenskih, to je jugoslovanskih institucij razvijejo podobo sovražnika. »Jugos tu nima kaj iskati, ven ga vržem« (gl. Moser 1989, 97) Ali ta Jugos priključuje negotovost pri oblikovanju lastnega družbenega jaza (Egger 1988, 113) ali pomeni obliko napada na obstoječa razmerja in asimilacijski proces? Ali gre za prastrah asimilanta, saj je njegov socialni vzpon povezan z asimilacijo z nemško večinsko kulturo... Larcher razmišlja dalje: Poskusi, asimilante spomniti na jezik in kulturo njihovih prednikov, pogosto sprožijo le obrambne mehanizme. Vsi stari strahovi se zbude. (Larcher 1988 b, 52) Marsikdaj so posledice takih poskusov travmatična doživetja (posebej pri radikalnih asimilantih), ki onemogočijo nadaljnje raziskovanje, saj na nezavedni ravni blokirajo pogovor.²⁷

Ali so Blačani z avstrijske strani prisotni pri spominski slovesnosti za padle borce in svoje sorodnike iz Blatnega (na avstrijski strani)? »Nee, moral bi biti že doma«, pravi eden od svojcev iz hiše pri nemškem napadu pobitih; takemu srečanju z lastno zgodovino se skušajo izogniti. Natančneje povedano: Njihova volja po asimilaciji, biti Neslovenec, biti Avstrijec se kaže v teh drobnih gestah. Da bi ohranili svoj image, uporabljajo tehnike izogibanja (gl. Goffman 1986, 21).²⁸ Za avstrijske Blačane bi prisotnost pri spominu na partizanske borbe pomenila javno priznavanje svojega slovenskega izvora, posledično pa pripadnost Jugoslaviji (prim. Brunner 1988, 208), image nemško govorečega Avstrijca bi bil nevarno načeti; s tem bi bila zanikana pripadnost tistem avstrijstvu, ki danes predpostavlja tudi nasprotovanje partizanstvu, leta 1938 pa je pomenilo veselje nad Hitlerjevim anšlusom Avstrije (po župnijski kroniki).

Razlike med vasema Blatten in Blatno: Kaj so razlike med obema skupinama pri tem prazniku? Eni prihajajo iz območja, ki ga Malle opisuje

²⁷ Načrtovano terensko raziskovanje na avstrijski strani je bilo tako nemogoče (gl. Moser 1989, 91) zaradi težav z upravnimi strukturami na avstrijski strani in ustvarjenega nezaupanja pri prebivalstvu, ki se je balo, da bi jaz ali vsi skupaj mogli odkriti manjšinsko problematiko. Nevtralna pozicija kolegov iz graškega inštituta mi je omogočila usmeritev v raziskovanje na jugoslovanski strani. Viri (med pisnimi posebej pretežno slovensko pisani šolska in župnijska kronika) in informatorji so vplivali tudi na določanje drugačnega okvira zgodbe o meji.

²⁸ To izogibanje gre lahko tako daleč, da nekateri v svojem spominu ohranjajo in obnavljajo popolnoma potvorjeno zgodbo o dogodku. Po njihovi verziji naj bi partizani pobili ljudi in zažgali hišo. Dejanski potek dogodka, ki mu pričujejo tudi Avstrijci, gl. Zevart 1988, 333—338).

takole: Področje, ki ga naseljujejo Slovenci na avstrijskem Štajerskem, je izrazito obrobno in gospodarsko nerazvito. Območja s slovenskim prebivalstvom so ostala in ostajajo vedno bolj odmaknjena od gospodarskih in zaposlitvenih krajev. (Malle 1987, 54) Štajersko obmejno področje je eno tistih, s katerega so se najhitreje izselili. Geografska in socialna imobilnost avstrijskih Blačanov jih je naredila za »inventar« ... in s tem oblikovala ozadje za homogenost in kontinuiteto njihovega socialnega spomina (Mutschler 1985, 149). Na jugoslovanski strani je situacija veliko boljša, bivalna in gospodarska poslopja so postavljena na novo ali obnovljena, povezave s trgom in delovnimi mesti v dravski dolini dobro razvite, vsakdanje migracije pogoste, kljub temu, da je cestna povezava veliko slabša kot na avstrijski strani. In kar je najpomembnejše, odločilne so vaške institucije, ki omogočajo pozitivno identifikacijo z naseljem, npr. vaška pihalna godba, ki igra tudi drugod in s tem reprezentira vas Drage, osemletna šola, podružnična cerkev, v kateri je maša enkrat na mesec, dve gostilni, cerkveni in tudi vaški praznik »lepa nedelja«. Tudi število prebivalstva ni nazadovalo toliko kot na avstrijski strani.

6. IZGUBA PRVOTNE IDENTITETE

S prebivalci Blatnega tako na avstrijski kot na jugoslovanski strani se je na nekaterih ravneh, posebej pri identifikaciji z naseljem, iz katerega izhajajo, to je pri samopredstavljanju v naselju in zunaj njega, zgodilo nekaj podobnega. Shematično gre za relacije, pri katerih bo prebivalec z jugoslovanske strani k maši v Dragah prišel iz Blatnega. Že v dolini, nekaj kilometrov stran, pa se bo predstavil kot vaščan naselja Drage. Podobno velja tudi za avstrijsko stran, kjer so Blačani doma in na lepi nedelji v Dragah, Blačani, v nemškem prostoru pa prebivalci naselja Goritzen.

Pri tem gre za izgubo prvotne identitete,²⁰ pri čemer pa je razlika v smeri nove identifikacije.

V vasi Blatten pomeni ta izguba neki negativen proces, v katerem prebivalci izvirno slovenskega naselja (danes jih je še okoli 35) poskušajo zanikati svojo identiteto s tem, da navzven privzamejo bistveno manj problematično identifikacijo z nemškim naseljem Goritzen. Nihče jim tako ne more pripisati niti slovenstva niti vindišarstva. Ta izguba pa pomeni tudi odpoved tradicionalni kulturi in je strukturno gledano poglobljanje demoraliziranosti in socialne patologije (prim. Reiterer 1986, 77).

Na jugoslovanski strani je ta proces usmerjen drugam. Identifikacija z naseljem, v katerem so že od nekdaj bile središčne funkcije (posebej cerkev in šola) je, kakor je mogoče razbrati iz pogovorov z informatorji, razmeroma neboleč proces. V njem se ohranjajo nekatere najbolj ključne točke zgodovine Blatnega, npr. vloga velikih kmetov pri določanju meje, civilne žrtve napada nemške vojske ipd. Zgodbe o meji so povedane tako, da se z njimi vsakokrat na novo afirmira smiselnost odločitve.

²⁰ Mislim, da je bilo za ta proces pri obeh naseljih odločilno majhno število prebivalcev, na jugoslovanski strani okrog 45, na avstrijski okrog 35. Kako so bile relacije drugačne še pred tridesetimi leti (pred zadnjim večjim valom odseljevanja v dolino), priča tudi kulturna dejavnost šole in pihalne godbe na avstrijski strani (gl. Moser 1989, 100).

Literatura:

- S. Benvenuti, 1987: Če naj ima zgodovina smisel. V: Verč, Ivan in Marko Kravos 1987: Ednina, dvojina, večina. Petnajst prispevkov k vprašanju identitete, sožitja in življenja v narodnostno mešanem okolju. Trst, 18—57.
- K. B. Boeckmann e. a., 1988: Zweisprachigkeit und Identität, Dissertationen und Abhandlungen 16, Klagenfurt.
- K. B. Boeckmann, 1988: Stereotype und Typen. V: Boeckmann, Klaus-Borge e. a. 1988, 81—104.
- K. M. Brunner, 1988: »Wer sind wir?« Zur ethnischen und nationalen Selbstschätzung von Menschen Slowenischer Herkunft. V: Boeckmann, Klaus-Borge e. a. 1988, 189—219.
- M. Egger, 1988: Sprachliche Konstruktion von Fremdheit, V: Boeckmann, Klaus-Borge e. a. 1988, 105—123.
- P. Fonda, 1987: Psihični procesi in narodnostna identifikacija. V: Verč, I. in M. Kravos 1987: Ednina, dvojina, večina. Petnajst prispevkov k vprašanju identitete, sožitja in življenja v narodnostno mešanem okolju. Trst, 68—111.
- E. Goffman, 1986: Interaktionsrituale, Über Verhalten in direkter Kommunikation. Frankfurt am Main.
- M. Klemenčič, 1978: Jezikovna struktura prebivalstva na z avtohtonim slovenskim prebivalstvom poseljenem območju avstrijske Štajerske od srede 19. stoletja do leta 1971. V: Časopis za zgodovino in narodopisje 49, št. 1, 124—148 (Maribor).
- P. Kozler, 1854: Kratek slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve Ilirskega kraljestva in štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškimi imenikom mest, krajev itd., Dunaj.
- P. Kozler, 1855: Potovanje po okrajnah slovenskega naroda, Koledarčik slovenski za navadno leto 1855, Ljubljana: 45—51.
- D. Larcher, 1988a: Sprache, Macht und Identität, Eine Einleitung. V: Boeckmann, Klaus-Borge e. a. 1988, 9—14.
- D. Larcher, 1988b: Soziogenese der Urangst. V: Boeckmann, Klaus-Borge e. a. 1988, 15—64.
- D. Larcher, 1988c: Die unteren sieben Achtel des Eisbergs, Versuch einer Zusammenfassung. V: Boeckmann, Klaus-Borge e. a. 1988, 221—233.
- T. Leithäuser und B. Volmerg, 1979: Anleitung zur empirischen Hermeneutik. Psychoanalytische Textinterpretation als sozialwissenschaftliches Verfahren. Frankfurt am Main.
- A. Malle, 1987: Položaj Slovencev na avstrijskem Štajerskem. V: Znamenje 17, št. 1, 53—64 (Maribor).
- H. Moser, E. Töschler, 1989: »Imajo nas že za Jugoslovane«, Premisleki o identiteti v obmejnem naselju. V: Traditiones 18, 1989, 89—106.
- M. Moser, 1982: Sprachliche und soziale Identität. V: AG Volksgruppenfrage (ur.) 1982: Kein einzig Volk von Brüdern. Studien zum Mehrheiten/Minderheitenproblem am Beispiel Kärntens. Wien, 16—34.
- S. Mutschler, 1985: Ländliche Kindheit in Lebenserinnerungen. Tübingen.
- A. F. Reiterer, 1986: Doktor und Bauer. Ethnischer Konflikt sozialer Wandel: Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten. Klagenfurt.
- R. Sieder, 1987: Sozialgeschichte der Familie, Frankfurt am Main.
- A. Trstenjak, 1987: Preobrazba slovenske identičnosti. V: Plenum kulturnih delavcev Osvobodilne fronte. Sklic (14; 1986; Bled): Razvoj slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke programa Osvobodilne fronte. Ljubljana, 112—118.
- M. Ževart, 1988: Lackov odred (2 zvezka), Maribor.

Zusammenfassung

DIE GESCHICHTEN ÜBER DIE GRENZE

Im Ortslexikon Sloweniens steht unter dem Namen Blatten folgendes: »Nach dem Friedensvertrag vom Jahr 1919 (richtig 1920) sind zwei Drittel des Ortes bei Österreich geblieben, obwohl die grenznahen ‚Hoefe‘ noch slowenisch waren«. Der unerklärte Schnitt durch das Dorf provoziert die Entdeckung der Spuren des Geschehens, in dem die Grenzziehung verständlicher wäre. Zweiter Teil dieses Aufsatzes enthält Analysen des Geschehens nach der Grenzziehung, nach dem ersten und zweiten Weltkrieg und im Befreiungskrieg. Welche Konflikte bewirkte Schnitt in den relativ kompakten Organismus des Dorfes?

Erste Spuren sind *Volkszählungen*, die regelmässig alle 10 Jahre durchgeführt wurden. In zwanzig Jahren (1880–1900) verdoppelte sich in Blatten die Zahl derjenigen, die sich für die deutsche Umgangssprache entschieden haben. Gegen diese Veränderung sprechen wichtige Tatsachen: es gab wenige Immigrationen in diesen Raum (vgl. Klemenčič 1978, 129) und Eheschliessungen mit Partnern aus dem hypothetisch deutsch-sprechenden Raum waren selten.

Institutionen der Macht

Schule: In der Schulchronik sind die wegen der Unterrichtssprache beschriebenen Konflikte interessant, die das damalige Schulverwaltungssystem als Institution mit den Germanisierungstendenzen zeigten. Die Schule war nämlich utraquistisch: in den ersten Jahren war die Lehrsprache überwiegend Slowenisch, dann Deutsch. Lehrer F. Š. berichtete im Jahr 1894 über den Konflikt zwischen Ortsschulrat und Bezirksschulrat wegen der Unterrichtssprache, wo Ortsschulrat beschloss, dass »die 10 jährige Erfahrung mit der deutschen Unterrichtssprache ein trauriges Resultat gab...« und verlangte, dass in Zukunft die Grundlage des Unterrichtes zu Drage die Muthersprache bilde und das die zweite Landessprache d. i. »das Deutsche über vom 3. Schuljahre nur als Gegenstand gelehrt werde.«

Die Konflikte bei der K. u. K. Schule offenbaren die Herrschaftsstruktur der Schulordnung, bei der die Sprachen der »Kulturnationen« (sei es die deutsche, italienische oder ungarische) in mehrsprachigen Gebieten bevorzugt wurden. Wo es eine deutsche Minderheit (nicht nach Ursprung, sondern nach Bewusstsein, wie das in Blatten zum Beispiel der Fall war) gab, war die Schule utraquistisch. Jede, auch einstimmige Initiative (das zeigt das Beispiel im Jahre 1894) wurde abgelehnt und mit einer Strafversetzung des Lehrers sanktioniert.

Dass die Leute in Blatten zu Hause slowenisch redeten, zeigen auch die Schwierigkeiten der Verständigung mit den Kindern, die die deutschen Lehrer in der Schule nach dem ersten Weltkrieg hatten.

Kirche: Unter dem Bischof Anton Martin Slomšek und besonders nach der Errichtung der Diözese Maribor kamen relativ slowenenbewusste Priester in die Grenzgebiete. Priester waren sozusagen die einzige Institution, die das Erhalten der slowenischen Sprache für notwendig erachteten.

Auf die Zweisprachigkeit wurde besonders bei den Patrozinien, an denen sich Wallfahrer und Besucher beider Sprachen trafen, Rücksicht genommen. Dieses ideale Bild wurde am Anfang des 20. Jhs. gestört. Ein Chronist in Drage schrieb über die Bitte für die deutschen Predigten: »Bis jetzt herrschte zwischen den Slowenen und unseren ‚Quasi Deutschen‘ die schönste Ruhe; ... Aber der böse Geist ruht nicht. Ihm sind die Ruhe und die Ordnung meist widerlich. Ausgewählt hat sich...« An dieser Stelle wurden ca. 10 Seiten aus der Chronik gerissen. Die fehlenden Seiten beinhalteten nicht nur die Spuren des möglichen Täters, sondern auch der Zeit, in der eine Umorientierung geschah: die beschriebenen und nicht eruierbaren Ereignisse bereiteten den Bruch zwischen deutschen und slowenischen Leuten vor und ermöglichten die zwei unterschiedlichen Blickwinkel, die sich auch bei der Grenzziehung zeigten.

Im Dorf: Bis zum Jahr 1919 gab es im Dorf ca. 40 Haushalte, von denen Grossbauern die Hierarchie der Macht und das Leben im Dorf gestalteten. Die Funktionen des Gemeindevorstehers, des Ortsschulaufsehers, Ortsschulvorstehers, der Mitglieder im Ortsschulrat usw. kreisten zwischen den 6 bis 8 Menschen (galt für Blatten zusammen mit dem Dorf Drage). Die Teilung auf Gross- und Kleinbauern und Pächter kennzeichnete den Menschen schon bei der Geburt und ihm (nach Angaben den Informanten) auch den Platz im Friedhof bestimmte. Die grosse Koalition der Macht, die das Leben im Dorf im wesentlichen gestaltete, zerfiel bei der Geburt der Grenze.

Geschichte über die Geburt der Grenze

In den meisten Fällen gibt es in den Beschreibungen der Geschichten über die Entstehung der Grenze eine paranoide Einstellung, die das Eigene als nur positiv, das Fremde jedoch als negativ betrachtet. Wer hatte damals ein Mitspracherecht? Im Vordergrund standen die Grossbauern und der Grossgrundbesitzer mit seiner Holzfirma; die Pächter hatten kein Recht. So verläuft die Grenze zwischen zwei Grossbauern, die zum SHS-Staat wollten und dem »Hetzer« M. K. (der »Sündenbock« in slowenischen Berichten), der Sympathien für Österreich zeigte.

Nach den Angaben der Informanten waren die wichtigsten Elemente der Entscheidung: die wirtschaftliche Situation, man strebte eine Verbindung mit dem Drautal an und das Erhalten der Gemeinde als Ganzes. Das nationale Moment war besonders wichtig auf der slowenischen Seite für den Lehrer, den Gemeindevorsteher und den Priester; auf der deutschen Seite für den M. K. und noch einige Bauern als Organisation spielte auch die deutsche Suedmark eine Rolle.

Die Tätigkeiten der Anhänger beider Richtungen hatten eine starke Propaganda zur Folge, zu deren Zweck Zucker, Mehl und Kaffee verteilt wurden. Wichtige Schlagwörter dieser Propaganda für Österreich und gegen den SHS-Staat waren Armee am Südbalkan, angebliche Grausamkeiten der Truppen des SHS-Staates usw.

Kommission bestimmte (nach Berichten Chronisten beider Seiten) willkürlich eine Grenze.

1920 bis 1945

Die wirtschaftliche Lage nach der Grenzziehung war viel schlechter als früher. Verbindungen zwischen Österreich und Jugoslawien entwickelten sich in der Richtung, die Grenzlage auszunutzen. Schlagwort war Schmuggerei, wobei das Vieh und Lebensmittel eine gewisse Rolle spielten; das Holz besonders für die österreichische Blatten bedeutend.

Auf österreichischen Seite versucht man, die Kinder deutsch zu erziehen. So wurde eine Schule gebaut. Die Verbindungen zwischen Blattener aus beiden Seiten waren auf der Ebene, bei der eine symbolische Zugehörigkeit zur Österreich oder Jugoslawien zum Ausdruck kommen könnte, unterbrochen.

Befreiungskampf: Das kollektive Gedächtnis an diese Zeit ist noch heute unter dem Druck zweier Ereignisse: der Kampf auf der österreichischen Seite im März 1945, wo eine Familie ermordet und 10 Partisanen niedergeschlagen wurden: die Geschichte eines Mädchens, das von den Partisanen erschossen wurde. Beim Erzählen entwickeln sich Projektionen des Sündenbocks und Vermeidungstechniken, mit denen die Schuld dem falschen Täter zugeschrieben wurde.

Fest als identitätstiftender Aspekt

Am ersten Sonntag im Juli gibt es die sg. »Lepa nedelja«, das Kirchen- und Dorffest der Pfarrfiliale Drage. Dabei errichten die Männer einen Maibaum; die Blaskapelle begleitet das kirchliche Zeremoniell und die Prozession. Jedes Jahr kommen Menschen aus dem österreichischen Blatten. Sie unterscheiden sich von den Menschen auf dieser Seite u. a. durch ihre Kleidung. Sie bleiben mehr oder weniger unter sich und stehen am Rande des Geschehens. Mit den Menschen hier sprechen sie slowenisch, wenn jemand deutschsprechender dabei ist, deutsch, untereinander unterschiedlich. Themen der Gespräche sind einfache Sachen: Beziehungen, das Leben, die Musik.

Was denken sie über die Nachbarn aus dem real-sozialistischen Staat? Die Beziehungen zu den Verwandten und Bekannten sind nicht reflektierte Verflechtungen der Fremd- und Feindbilder. Beim Treffen mit den Repräsentanten der slowenischen, d. h. jugoslawischen Institutionen wurde ein Feindbild expliziert: »Ein Jugo hat hier nichts zu suchen, den werfe ich raus!« Die repräsentierte Institution wurde als ein Angriff auf bestehende Verhältnisse und auf den Assimilationsprozess verstanden. Versuche, die Assimilierten an die Sprache und Kultur ihrer Vorfahren zu erinnern, lösten und lösen häufig nur Abwehrmechanismen aus. Sie versuchen eine Auseinandersetzung mit der eigener Geschichte zu vermeiden. Das Dabeisein bei der Erinnerung an den Partisanenkrieg würde ein Selbstbekenntnis zum Slowenentum, das heisst zur Jugoslawien, bedeuten; damit würde es auch eine Negation Österreichs ausdrücken.

Einige (Österreicher) kommen aus dem Gebiet, das ausgeprägt marginal und wirtschaftlich unterentwickelt ist. Auf jugoslawischer Seite ist die Situation viel besser, die Zahl der Bevölkerung blieb stabil und es gibt auch dörfliche Institutionen (die Blaskapelle, eine achtklassige Schule, eine Ferialkirche), die eine positive Identifikation mit dem Dorf ermöglichen.

Wenn man hier gefragt wird, woher man kommt, lautet manchmal die Antwort: Aus Drage, auf anderer Seite hingegen: Aus Goritzen. Die Blattener sind Blattener nur innerhalb eines engen Raumes. Nach draussen versuchen sie zusammen eine grössere Gruppe zu verkörpern. Die Richtung der Identifikation ist, vereinfacht gesagt, folgende: eine positive Möglichkeit zur Identifikation mit Drage auf jugoslawischer Seite und andere, wo die traditionelle Kultur verdrängt wird, in österreichischen Blatten.